

će posizati i za drugim postojećim knjigama, kao što su npr. *Religije svijeta*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost 1987. te H. Küng (izdao), *Kršćanstvo i svjetske religije. Uvod u dijalog s islamom, hinduizmom i budizmom*, Zagreb, Naprijed 1994. Očekuje se *Religijski leksikon* koji uređuje dr. Adalbet Rebić na inicijativu Hrvatskog leksikografskog zavoda u Zagrebu.

U *Glasi Koncila* od 11. siječnja 1998, str. 5, mogli smo pročitati članak Stanka Tenšeka o pregledu vjerskih knjiga izdanih u Francuskoj tijekom 1997. Izdavačkim pothvatom godine proglašena je *Encyclopédie des religions* (Enciklopedija religija), u dva sveska, na kojoj je kroz pet godina radilo 130 antropologa, povjesničara, filozofa, teologa, psihoanalitičara i sociologa iz cijelog svijeta pod ravnanjem trojice francuskih stručnjaka. Drugo privlačno djelo bila je *Théo. L'encyclopédie catholique pour tous* (Katolička enciklopedija za sve Teo) u jednom svesku, na 1304 stranice. Bilo bi zanimljivo usporediti *Suvremenu katoličku enciklopediju* koju su priređivali anglosaksonski teolozi za katolike u tim zemljama, a sada je dostupna i čitateljima hrvatskog jezika, s ovom koju su priredili francuski teolozi.

Pojava ovakvih knjiga u inozemstvu i kod nas pokazuje troje: a) religije su i u sekulariziranom svijetu ljudima zanimljive te traže informacije o njima, makar je odvojenost države od vjerskih zajednica političko-kulturni trend koji ostaje; b) katolici postaju svjesni religijskog i kulturnog pluralizma i stoga traže informacije o nekataličkim kršćanima i nekršćanskim religijama; c) mi Hrvati i Crkva u Hrvata ovom i sličnim knjigama

ostajemo u kontekstu svjetskih i katoličkih izdavačkih pothvata.

Mato Zovkić

Zauzimanje Katoličke Crkve za ljudska prava i građanske slobode u Bosni i Hercegovini 1991-1996.

Velimir BLAŽEVIĆ (priredio), *Katolička Crkva i rat u Bosni i Hercegovini. Dokumenti o stavovima i zauzimanju Katoličke Crkve za mir i poštivanje ljudskih prava i građanskih sloboda i za očuvanje države Bosne i Hercegovine (1989.-1996.)*, "Svjetlo riječi" i Franjevačka teologija, Sarajevo 1998, 606 str.

Jeste li ikada hodali po mahovini u šumi? Stanete cipelom, mahovina se uvije. Dignete cipelu, mahovina se vrati u prvotno stanje. Koliko god puta to ponovili, uvijek će se dogoditi isto. Mahovina se neće dati pobijediti. Uvijek će se vraćati, kao da želi reći: Ovako treba biti.

Ova mi se usporedba nameće kad listam ovu opsežnu knjigu dokumenata o držanju Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini u jednom od najtragičnijih njezinih razdoblja. Dugujemo zahvalnost dr. fra Velimiru Blaževiću što je priredio ovo opsežno i dragocjeno

vrelo dokumenata. Nije mi ovo prvo čitanje ovih dokumenata: velik dio sam ih čitao u zbirkama koje su već objavljene, još veći onda kada su nastajali, osobito onih na području banjalučke biskupije. No, dok sam prelistavao ovu knjigu, ponovno sam proživljavao sve ono što su nama činili u protekloj agresiji na Republiku Hrvatsku i našu domovinu Bosnu i Hercegovinu i što smo mi - jer ta Crkva smo mi - činili. Zato ću istaknuti ono što je doista bila konstanta u držanju i djelovanju Crkve od početka do kraja.

Otvorite ovu knjigu na kojoj god hoćete stranici. Nećete se još pravo ni smjestiti na svojoj sjedaljci, a već će vam oko zapeti za povrede ljudskih prava i sloboda i za prosvjed, krik, vapaj, molbu, žalbu... nekoga iz naše Crkve. Jedno i drugo je crvena nit, ma kakva nit, to je debelo uže, koje se provlači kroz cijelu ovu knjigu. Da se vratim slici s početka ovog prikaza. Cipela je gazila, mahovina se vraćala i dovikivala: Ovako treba biti! Niti je cipela marila, niti je mahovina odustajala.

Za što se Katolička Crkva zauzimala?

Duboko sam uvjeren da je naša Crkva predvođena svojim izuzetno hrabrim pastirima položila jedan veoma težak ispit i to s visokom ocjenom. Gažena i gurana u zapećak od komunističkog režima, kad se o njoj govorilo beziznimno u negativnoj konotaciji i kad ona nije mogla sama javno iznijeti svoj stav, najednom je padom komunističkog režima silom (ne)prilika ostala sama na vjetrometini kao zaštitnica moralnih na-

čela, kao odvjetnik nezaštićenih, ne samo svojih vjernika - od svih napuštenih - nego i svih drugih obespravljenih. A Crkva je govorila i djelovala. Od početka do kraja u istom duhu! To je prva činjenica koja upada u oči. Ostala je dosljedna sebi, svome Utemeljitelju i Evanđelju. Teško je ranjavana sa svih strana, ali nitko nije mogao osporiti ispravnost njezina stava.

Crkva se postavila kao zaštitnica ljudskih prava i ljudskog dostojanstva. A "kazati da se nečija osnovna ili temeljna ljudska prava krše znači izreći najozbiljniju optužbu. Malo riječi u našem suvremenom rječniku izražavaju takvu vrstu moralne obveze i oduševljenja kakvo je sadržano u prizivu na ljudska prava". (*Suvremena katolička enciklopedija*, Split, 1998, str. 549). Nema prava koje nije bilo pogaženo, nema ga za koje se Crkva nije zauzela, bilo da je riječ o *građansko-političkim* ljudskim pravima kao što su: "izricanje vlastitog mišljenja i javno izlaganje tog mišljenja (sloboda govora, sloboda okupljanja), obavljanje bogoštovlja u skladu s vlastitom vjerom (sloboda religije), nužnost obdržavanja pravnih postupaka da bi se nekoga osudilo kao kriminalca (sloboda od proizvoljnog uhićenja)" (nav. mj.), itd., bilo da je riječ o društveno-ekonomskim ljudskim pravima kao npr. "pravo na život, hranu, odjeću, sklonište, odmor, zdravstvenu skrb i osnovno obrazovanje. Ona su neophodna za zaštitu ljudskog dostojanstva", pišu američki katolički biskupi (nav. mj., str. 550).

Najljepše svjedočanstvo Crkva je ostavila upravo zauzimajući se za sva ona prava koja su bila gažena i za sve one čija su prava bila

povrijeđena. Katolička je Crkva branila i pravoslavne i muslimane i sve druge bez iznimke, ne čekajući i ne važući hoće li se i oni tako zauzeti za katolike. Nema ni jednog dokumenta u kojem bi se bilo koji obespravljani isključio iz zauzimanja Crkve. Ništa nije traženo samo za sebe i za "svoje". Kao *caeterum censeo* svakog zauzimanja stoji misao: Sve što tražimo za svoje vjernike i za svoj narod, isto tako želimo i tražimo svakom drugom narodu! Evo nekih nasumce izabranih mjesta koja to ilustriraju!

Biskupi pojedinačno i zajednički

Biskup Komarica nabroja međunarodnim posrednicima Vanceu i Owenu 25. IX. 1992. koja su sve prava pogažena:

1. pravo na ravnopravnost bez obzira na nacionalnu pripadnost i vjersko uvjerenje;
2. pravo na dobra potrebna za život i uzdržavanje;
3. pravo na rad i poštenu podjelu plodova rada;
4. povreda i ugroženost slobode savjesti;
5. pravo na slobodno mišljenje i izražavanje;
6. pravo na nepovredivost osobe;
7. pravo na slobodan izbor zvanja;
8. pravo na odgoj i obrazovanje vlastite djece;
9. pravo na slobodno udruživanje i suodlučivanje u javnom životu i poretku;
10. pravo na dobar glas", te traži zaštitu "od očitog bezakonja" (str. 160).

Slično piše Predragu Radiću, predsjedniku SO Banja Luka, 3. VIII. 1992. (str. 134-135); također

posebnom izaslaniku OUN-a za izbjeglice Tadeuszu Mazowieckom, 19. V. 1995. (str. 431).

Prava i slobode za sve

No, tražeći zaštitu za povjerene im vjernike biskupi redovito dodaju... "ono što tražim za svoj narod i vjernike moje biskupije iskreno želim i svakom drugom narodu i vjerskoj zajednici!" (Biskup Komarica Voji Kuprešaninu, opunomoćenom zastupniku predsjednika RS, str. 174).

"Ovo što tražimo za sebe - poštivanje osnovnih ljudskih prava - također tražimo i za pripadnike drugih naroda oko nas, za Bošnjake-Muslimane i za Srbe, gdje god je to aktualno!" (Biskup Komarica, 23. I. 1996., komandi IFOR-a u BiH, sektor sjeverozapad u G. Vakufu, str. 536).

I "Katolička Crkva u Hercegovini... nastojala je biti i ostati uz svoj hrvatski narod, poštujući i vjerske i nacionalne vrednote drugih, ali istodobno osuđujući i ograđujući se od svakog prekoračenja dužne obrane i od nasilja koje dolazi bilo s čije strane." (Biskup Ratko Perić 18. VIII. 1993. predsjednicima HVO trinaest hercegovačkih općina, str. 273-274).

"Kaine, gdje je tvoj brat iz Bosne, bilo da je Musliman, Hrvat ili Srbin?" (Nadbiskup Vinko Puljić 23. IX. 1993. u predavanju na međureligijskom skupu u Milanu, onima koji se bogate na tuđoj mući i propasti, str. 282).

"Tražim punu zaštitu ljudi i imovine bez obzira na vjeru i naciju." (Nadb. Puljić Vrhovnoj komandi armije BiH, 10. II. 1993., str. 203).

"Ponovno najodlučnije dižemo svoj pastirski glas u obranu i vra-

ćanje osnovnih ljudskih i građanskih prava i sloboda - kako za katoličke vjernike tako i za sve druge obespravljene ljude na području cijele naše metropolije." (Biskupi BiH, 6.V.1994., str. 351).

Svećenici

Tako su uza svoje biskupe nastupali i njihovi *svećenici*. I oni govore posve u istom duhu:

"Živeći s narodom i odgajajući ga u vjeri, tražimo od odgovornih da zašтите naša hrvatska katolička prava na svim prostorima gdje smo do sada živjeli. Ali isto tako tražimo poštivanje istih prava i za druge narode." (Veća skupina svećenika Vrhbosanske nadbiskupije i franjevaca Bosne Srebrene u deklaraciji o političkom uređenju BiH, 27. I. 1993., str. 199).

"Znajući da kao Kristovi učenici moramo njegovati poštovanje, slogu, dijalog i mir s drugim ljudima oko nas, neumorno smo i dosljedno tražili i tražimo... da se osigura priznanje i poštovanje dostojanstva svake pojedine vjerske i nacionalne skupine i svake ljudske osobe, kako bi se na ovim prostorima susretanja raznih naroda, religija, kultura i tradicija, i ubuduće sačuvao skladan suživot za sve..." (Biskup Komarica i njegovi svećenici u apelu javnosti, 17. II. 1993., str. 204).

"Sve ovo što tražimo za sebe i svoj narod, također zahtijevamo i za sve druge ljude i narode, jer nas tako uči Evanđelje koje želimo navješćivati i živjeti." (A. Orlovac, generalni vikar banjalučke biskupije u ime 15-tak prognanih banjalučkih svećenika, 11. XII. 1995., Hrvatskom saboru, domaćoj i svjetskoj javnosti, str. 528).

Zauzimanje za druge pojedinačno: za Srbe

Biskup Komarica piše 18. IX. 1992., nakon ubojstava stanovnika srpske nacionalnosti u zaseoku Serdari, općina Kotor-Varoš, a nakon što je 8. srpnja (Dubrave) i 1. kolovoza (Bronzani Majdan) te godine i sam dvaput bio oteč i zlostavljan, čak mu je prijećeno ubojstvom:

"S dubokim zgražanjem najodlučnije osuđujem takvo zlodjelo - kao i svako drugo njemu slično, ma od koga i na ma kome ono bilo počinjeno - ne samo na području kotovaroške općine, nego ma gdje se ono činilo!" (str. 153).

Isti biskup izražava suosjećanje sa srpskim žrtvama u zapadnoj Slavoniji:

"Na području zapadne Slavonije pogođeni su vihorom ratnih sukoba mnogi nedužni civili, pravoslavni Srbi i njihovi najbliži. Duboko smo potreseni zlom kojega su žrtve oni postali! I ovaj put iskreno suosjećamo sa svim nevinim žrtvama, molimo za njih i iskreno im želimo pomoći." (Pismo od 9. V. 1995., str. 419). Valja imati na umu da biskup piše te riječi u vrijeme kad je i sam u kućnom pritvoru u svom domu, nakon pokušaja da ga se prisilno deportira iz Banjaluke, te je mogao itekako biti ogorćen, pogotovo jer su srpske paravlasti dva dana prije nego on piše te riječi srušile monumentalnu crkvu sv. Ante na Petrićevcu, zapalili tamošnji franjevački samostan, redovnike protjerali, imovinu opljačkali, kada je fra Alojzije Atlja mučenički umro, a gvardijan fra Dujo Ljevar teško ozlijeđen i tih je dana u biskupovom domu ležao liječeći se.

U istom pismu biskup citira neke političare srpskog naroda koji

se hvale da kao "odlučni borci za spas pravoslavlja" i kao takvi "za svoje odluke redovito konzultiraju i arhijereje Srpske Pravoslavne Crkve" (str. 421). Pa ipak ni riječi ogorčenosti, a kamoli poziva na osvetu, jer biskup svoje pismo ova-ko završava: "Bez obzira kako će se prema nama ubuduće ponašati naša kršćanska pravoslavna braća, naši susjedi Srbi, mi ćemo nastojati i dalje ih voljeti i samo im dobro činiti!" (str. 421).

Isti biskup zauzima se u pismu ministru u vladi HR Herceg-Bosne Miroslavu Palameti 20. VI. 1995. da se založi, kako bi episkop zahumsko-hercegovački gosp. Atanasije mogao "u miru i dostojanstvu obaviti svoj pastirski pohod vjernicima, manastirima i crkvama na području Hrvatske Republike Herceg-Bosne" (str. 451), i to unatoč činjenici koju i u tom dopisu spominje, da srpski ministar Davidović gotovo opravdava rušenje katoličkih crkava i ubijanje svećenika (tih dana osim Petrićevca uništeno je i svetište sv. Male Terezije u Presnačama i tamošnja župna kuća, kojom prigodom su mučenički poginuli župnik Filip Lukenda i s. Cecilija Grgić).

Na sličan se način zauzima za srpsko pučanstvo u općinama Mrkonjić-Grad i Šipovo 28. XI. 1995.:

"... dosljedni svome miroljubivom držanju i odlučnom zalaganju za poštivanje i zaštitu osoba i imovine svih ljudi bez razlike, i ovaj put javno i odlučno dižemo svoj glas u zaštitu osoba i imovine srpskog stanovništva u spomenutim područjima, kao i drugdje - ukoliko su ugroženi" (str. 516).

I kasnije se odlučno zauzima za povratak svih prognanih na svoja ognjišta, među njima i drvarskih

Srba (pismo Karlu Bildtu, Visokom predstavniku OUN-a za BiH od 7. XI. 1996., str. 568).

Zauzimanje za muslimane Bošnjake

Nakon rušenja dviju glavnih i najljepših banjalučkih džamija: Ferhadije i Arnaudije noću 6./7. svibnja 1993. biskup Komarica u pismu solidarnosti izražava sućut banjalučkom muftiji Ibrahimu ef. Haliloviću:

"Najtužnija vijest koju sam danas morao čuti bila je vijest o noćasnjem, bezumnom, zločinačkom zlodjelu rušenja višestoljetnih bogomolja Vas, naše poštovane muslimanske braće, divot-džamije Ferhadije i Arnaudije... U ime Katoličke Crkve u banjalučkoj biskupiji... najodlučnije osuđujem ovo najnovije zlodjelo nad vjerskim objektima i vjerskim zajednicama u našem gradu i općini." (str. 245).

Nadbiskup Puljić zauzima se 11. V. 1993. kod predsjedništva BiH za oslobađanje 98 Hrvata katolika, 27 pravoslavnih vjernika i 11 poimenično navedenih viđenijih muslimana Bošnjaka iz Tuzle (str. 246). A tri tjedna kasnije piše:

"Duboko žalim nad svim zlima koja su učinjena nad muslimanskim narodom, njihovim vjernicima, vjerskim objektima i imovinom, bilo od strane agresorskih srpskih snaga, bilo od ekstremnih snaga HVO-a" (dopis predsjedništvu BiH, od 4. VI. 1993., str. 252; unatoč tomu što je "druga strana" opravdavala zločin paljenja i ometanje gašenja samostana klarisa u Brestovskom, v. istu stranicu!).

Zajedno s pomoćnim biskupom mons. Perom Sudarom kardi-

nal Puljić prosvjeduje 27. VII. 1996. protiv paljenja crkve u Gračanici kao i džamije u Prozoru, te miniranja crkve u Bugojnu (str. 557), i to unatoč tome što slični stavovi nisu dolazili "s druge strane", tako da se Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski morao priopćenjem za javnost oglasiti i odgovoriti na protukršćanske optužbe reisu-l-uleme Mustafe Cerića, koje je on izrekao 16. srpnja 1995. u Tuzli (str. 460-461).

Livanjski franjevci 26. IV. 1994. osuđuju rušenje džamije ćurčinice u Livnu, kao i one u Podhumu godinu dana ranije te napad na džamiju i muslimanske kuće u Grbovezima, jer se time "ruši spomenik jednog grada, naroda, određene civilizacije i aktivna bogomolja, te želi uništiti postojeći miran suživot, izazvati novo krvoproliće i pokušava zastrašiti sve koji drugačije misle". I sasvim jasno zahtijevaju: "Tražimo od svih nadležnih da stanu na kraj ovakvim nedjelima" (Prosvjed vojnoj i civilnoj vlasti u Livnu, str. 348-349).

Vrednote za koje se Katolička Crkva zauzimala

Pozivala je ustrajno na *praštanje i uzdržavanje od osвете* (171). Kao svojevrsni rezime onoga za što se Crkva zauzimala pišu 20. travnja 1995. kard. Puljić, biskup Sudar i provincijal Anđelović:

"Držeći se društvenog nauka Crkve, Vrhbosanska nadbiskupija i Franjevačka provincija su izražavale posebno svoju brigu za čovjeka na ovom području, osobito za katolike Hrvate u Bosni i Hercegovini, među kojima oni djeluju u izgradnji ljudskih prava: prava na život, na svoje društveno uređenje,

na slobodu vjerskoga i nacionalnoga identiteta, prava na vlastiti vjerski i politički subjektivitet. U tom smislu su sudjelovali u traženju pravednog rješenja za unutarnje uređenje Bosne i Hercegovine"... (str. 407-408). Oni ujedno pozivaju da se "otrov mržnje" nadvlada "praštanjem i pomirenjem" (408).

"Etničko čišćenje" je najružniji eufemizam nastao u novije vrijeme da se izrekne najbrutalniji progono milijuna ljudi (po ružnoći mu je ravan samo naziv "čišćenje" koji se često čuje za ubojstvo nerodnog djeteta u majčinoj utrobi tj. pobačaj). Za biskupa Komaricu to je "fašistički proces" i "nehumani proces" (str. 303); osuđuju ga svi biskupi Bosne i Hercegovine 29. XI. 1995. (str. 304), za franjevce samostanskog područja Livna jest tzv. "humano preseljenje" isto što i "etničko čišćenje" (str. 292). Svi ga uvijek iznova žigošu i odbacuju kao nehuman i nemoralan čin.

Protiv *otpuštanja s posla, izbacivanja iz stanova, isključivanja iz socijalne i zdravstvene skrbi* za sve koji se ne odazovu na prisilnu mobilizaciju kao i članova njihovih obitelji, *pozivanja na prisilni rad* na koji su pozivani svi muškarci mlađi od 60 godina, pa i oni koji nisu služili vojni rok zbog nesposobnosti, sve do srednjoškolaca koji su slani na kopanje rovova na crti bojišnice kod Doboja, Orašja, Bos. Šamca i drugih mjesta, prosvjeduje biskup Komarica i moli da se za to više zauzme cijela Katolička Crkva u hrvatskom narodu (str. 334-335).

Za dostojanstvo čovjeka njegovih prava i sloboda: Biskup Komarica piše predsjedniku Tuđmanu 22. svibnja 1995. kako je obilazio brojne moćnike "tražeći razumijeva-

nja i potpore za našu ustrajnu želju da ostanemo na svojim vjekovnim ognjištima, i to ne kao robovi, niti već sada svi u grobovima, nego kao ljudi sa svojim dostojanstvom, pravima i slobodama koje su zagaranirane svim ljudima u civiliziranom svijetu... Zajedno sa svojim požrtvovnim svećenicima, radovnicima i redovnicama, dijelit ćemo sa svojim napaćenim i obespravljenim narodom, kao i do sada, njihovu situaciju i ujedno oko sebe širiti miroljubivost, praštanje i kulturu multietničkog i multivjerskog suživota..." (436).

Poziv na *mirotvorstvo* stalan je u tolikim interventima kako to ističe biskup Komarica u pastirskoj poruci 24. XI. 1995. u povodu mirovnog sporazuma iz Daytonu:

"Kao što smo neumorno tvrdili kroz cijelo vrijeme nesretnih ratnih zbivanja u našoj domovini, da mi želimo istinski miran suživot sa svim svojim sugrađanima i susjedima, da ih sve želimo poštivati, jer nas na to obvezuje sam Bog u kojega vjerujemo, tako i sada ponavljamo sebi i svima drugima: Bog u koga vjerujemo jest Bog čovjekoljubac..." (str. 507).

Franjevci daju podršku mirovnom sporazumu između hrvatskog i bošnjačko-muslimanskog naroda u BiH u ožujku 1994. (str. 337).

Crkva vraća Vrhbosansku i Franjevačku teologiju u Sarajevo, čim su se stekli kakvi-takvi uvjeti, kako bi dala podršku i povratku vjernika i svih prognanih (str. 408).

Zaključak

Nema nikakve svrhe ponavljati ono što je već rečeno u pogovoru knjige. U 337 dokumenata sa svih

crkvenih razina, upućenih najrazličitijim duhovnim i svjetovnim autoritetima nabrojana su ljudska prava koja su gažena, a za koja se Crkva bez prestanka zauzimala. Htio sam ovdje samo ukazati na činjenicu da je ovaj agresorski rat, koji neki htjedoše prikazati kao građanski pa i vjerski, bio *rat protiv ljudskog dostojanstva*. Nema svetinje koja nije povrijeđena, od života tolikih ljudi do njegove časti koja je gažena na tolike bestijalne načine: ubojstvima, izgonom, vrijeđanjem, povredom časti žene, nasiljem nad djecom i starcima, izživljavanje nad nenaoružanima do povreda najvećih svetinja, bogomolja, grobalja, svega onoga što je i kod starih pogana bilo zaštićeno, a ovdje je bilo prvo na udaru. Katolička je Crkva toliko uporno branila to dostojanstvo koliko je ono uporno bilo gaženo. Tomu je rječiti svjedok ova knjiga, ova opsežna zbirka dokumenata. Njezin priređivač zaslužuje sve pohvale što je omogućio da još jednom iziđe na vidjelo istina o učenju i držanju Katoličke Crkve u obrani osnovnih ljudskih prava i građanskih sloboda.

Jedna mala primjedba: šteta što knjiga nema kazala osoba, mjesta i stvari zbog preglednosti; svaki bi se pojam odmah pronašao, a što je u ovako opsežnoj knjizi neophodno.

Jedna osobna opaska: volio bih pročitati ovakve zbirke o zauzimanju drugih vjerskih zajednica, prije svih Srpske pravoslavne Crkve i Islamske zajednice za prava i dostojanstvo svih. Možda su one izdane dok sam u vrijeme rata i sam bio u svojevrsnoj izolaciji od svijeta ne znam; dosad na njih nisam naišao.

Završavam jednim prijedlogom: Hitan je zadatak ovu knjigu ili ba-

rem jedan izbor dokumenata prevesti na engleski i dostaviti svim vladama, sveučilištima, osobito pravnim i teološkim fakultetima i knjižnicama pa i biskupijama Zapada, kako ne bi i dalje imali opravdanja za svoje površne sudove o nama (spreman sam dati svoj novčani prilog za izradu tog prijevoda).

Anto Orlovac

Običaji Svete Zemlje

Josip BURIĆ, *Život i običaji Svete zemlje u Isusovo vrijeme*, priredio Ante Mateljan, Biblioteka "Crkve u svijetu", Teologija 6, Crkva u Svijetu, Split 1998.

Zanimljiva i dragocjena knjiga Josipa Burića *Život i običaji Svete zemlje u Isusovo vrijeme* za sve koji žele ozbiljnije proučiti pozadinu biblijskih događaja i napose Isusova propovijedanja i učenja. Knjiga ima 310 stranica formata 22x14 cm, tiskana je na kvalitetnom papiru. Bez poznavanja građe ove knjige teško se mogu shvatiti i razumjeti neki izvještaji evanđelja pa i samoga Isusa koji svojim suvremenici propovijeda trajne vrijednosti o Bogu i spasenju čovjeka. U egegetskom smislu cijela knjiga jest objašnjenje *Sitz im Leben-a* (povijesnih okolnosti) Isusova vremena bez kojih je nemoguće u pravom smislu razumjeti govor evanđelja i razdoblje biblijske povijesti Isusova vremena. Zato je knjiga dragocjena za studente teologije i teoloških instituta a još više lijep uvod u

vrijeme Isusovo i prve kršćanske zajednice za sve vjernike a napose redovnice i laike koji čitaju i razmatraju nad Biblijom.

Knjigu je napisao dr. Josip Burić, svećenik riječko-senjske nadbiskupije koji je proveo najveći dio svojega života u izbjeglištvu izvan domovine. Uoči smrti u proljeće 1997. ostavio je svoj rukopis splitsko-makarskom nadbiskupu mons. Anti Juriću. Nadbiskup ga je povjerio profesoru splitske teologije dr. Anti Mateljanu koji ga je priredio za tisak.

Djelo pruža obilje građe za cjelovitije razumijevanje Isusova otajstva i evanđeoskih izvještaja. Uz popratne riječi priređivača i predgovor građa je razdijeljena u osam poglavlja: 1/ pogled na povijest Izraela do Isusova vremena, 2/ zemljopisne značajke Palestine, 3/ hram i bogoštovlje, 4/ sudišta i kazne, 5/ političke prilike, 6/ priroda, 7/ običaji, i 8/ osobe iz evanđelja.

Knjiga je pisana pregledno i razumljivo. Stil je pripovjedački, jednostavan i živahan. Izaziva pažnju čitača i približava ga evanđeoskom navještaju. U kratkom i sažetom povijesnom pregledu pisac ukazuje na povijest izabranja Izraela i naglašava da je to povijest spasenja pisana pod utjecajem proročkog učenja. To je religiozna, pučka, povijest Jahvinih zahvata koji je tijek povijesti usmjeravao na dolazak Mesije, Isusa Krista. Pisac cijelim djelom želi osvjetliti vrijeme Isusa Krista i zato se napose zadržava na zadnja dva stoljeća starozavjetne i prvom stoljeću novozavjetne povijesti Isusova propovijedanja i učenja te početke prve Crkve. Pregledno i jasno je prikazao raspad carstva Aleksandra Velikog (336-323), nastup Hasmonejske,